

Dagbladet »København« 1918-22

Af Jørgen Fink

Dagbladet »København« førte en omskiftelig tilværelse i de godt 40 år, det eksisterede. Det blev stiftet i 1889 af den senere indenrigsminister Ove Rode og forfatteren Oscar Madsen som et boulevardblad med et litterært tilsnit. I 1894 blev det overtaget af Harald Witzansky, der selv redigerede bladet og efterhånden fik placeret det som et markant, uafhængigt, borgerligt blad. I 1918 blev det overtaget af en kreds af erhvervsdrivende med tilknytning til Det konservative Folkeparti. De solgte det i 1922 til partiet Venstre, som imidlertid ikke fik det ventede udbytte af bladet og måtte lukke det i 1931. Besiddelsen af »København« blev en skuffelse for den kreds af erhvervsdrivende, der under ledelse af Alexander Foss i 1918 erhvervede bladet. I nærværende artikel, der er udsprunget af et større arbejde med det ideologiske opgør i Det konservative Folkeparti 1918-20, behandler lektorvikar, cand.mag. Jørgen Fink især omstændighederne omkring købet og salget af bladet og peger på, at den afgørende faktor bag forehavendets fiasko var H. N. Andersens indblanding i sagen i forbindelse med købet i 1918.

I februar 1918 erhvervede Alexander Foss og en kreds af hans venner aktiemajoriteten i dagbladet »København«. Alexander Foss var på det tidspunkt direktør for F.L.Smidth & Co. og formand for Industrirådet og desuden medlem af Folketinget, valgt af Det konservative Folkeparti. Det konservative Folkeparti havde siden stiftelsen i 1915 været præget af stærke spændinger mellem en venstrefløj under ledelse af redaktør Asger Karstensen og en højrefløj med Alexander Foss i spidsen. Denne spænding udviklede sig i perioden 1918-1920 til åben strid, som endte med venstrefløjens nederlag. I denne strid deltog »København« i angrebene på venstrefløjens ledende skikkelser, og Asger Karstensen hævdede derfor den opfattelse, at købet af »København« var et led i Foss' kamp mod partiets venstrefløj¹. Denne opfattelse er imidlertid ikke dækkende. Købet af »København« sigtede ikke specielt mod de konservatives venstrefløj, men var et resultat af mere vidtrækkende planer.

Initiativet til købet udgik fra kritikeren Harald Nielsen. Han havde i 1910 henvendt sig til Alex. Foss om støtte til at udgive et uafhængigt konservativt ugeskrift »Ugens Tilskuer«, der »skulle virke for forsvarssagen og mod den lit-

1. Asger Karstensen: *Et opgør*, 1921, s. 23.

terære svindel«². Det blev udgangspunkt for et venskab mellem Foss og Har. Nielsen og en korrespondance som strakte sig frem til Foss' død i 1925. »Ugens Tilskuer« blev ikke nogen succes. Økonomisk kunne bladet aldrig bære sig selv, og det blev holdt oppe af Foss og den kreds, der i 1910 havde skaffet det økonomiske grundlag for starten. Politisk var bladet heller ikke tilfredsstillende. Det blev ikke opinionsdannende, som det havde været håbet. Har. Nielsen erkendte dette i et brev til Foss 12. okt. 1915 og fandt selv forklaringen i, at »Ugens Tilskuer« manglede støtte i dagspressen. De kampagner, som »Ugens Tilskuer« førte, blev ikke fulgt op og gav derfor intet resultat. For at råde bod på dette foreslog Har. Nielsen Foss at købe dagbladet »København« og gøre den betydeligste journalist ved bladet, Anders Vigen, til redaktør sammen med magister Ingemann Ottosen, der var Har. Nielsens medredaktør af »Ugens Tilskuer«³. Har. Nielsens forslag blev udgangspunkt for den senere erhvervelse af »København«, selv om det ikke i første omgang blev tiltrådt. I stedet forsøgte han og Foss at manøvrere »Berlingske Tidende«, men det lykkedes dem ikke rigtigt, efter Har. Nielsens mening fordi de ikke handlede »en concert«⁴.

I efteråret 1917 genoptog Har. Nielsen tanken om at erhverve et dagblad, og i november gjorde han i en samtale med Foss rede for sine tanker. Foss gav nu sin principielle tilslutning til tanken om at købe »København«, og på Har. Nielsens bemærkning om, at det ville kræve ½ million kr., svarede Foss, at det ikke ville være nogen hindring, hvis der kunne forelægges en fornuftig plan⁵.

En sådan udarbejdede Har. Nielsen den 6. jan. 1918. Han gjorde her rede for det ideologiske grundlag for det påtænkte blad: Det konservative Folkeparti var så lidt konservativt, at bladet ikke måtte være partiorgan. Det skulle tværtimod

»selv være med til at skabe betingelserne for, at der engang igen kunne dannes et virkeligt konservativt parti ved at skabe den ånd, uden hvilken et sådant ikke vil blive andet end en gentagelse af det, vi nu har.

Jeg lægger derfor i første række mere vægt på det, jeg i bredeste forstand vil kalde den moralske side af virkningen end på den politiske, thi med hensyn til denne sidste vil et blad altid kun være medvirkende og vil være afhængig af den politiske tilstand,

2. Memorandum »Planen for et Ugeblad«, sendt af Har. Nielsen til Foss 16. juni 1910, Foss' arkiv, RA.

3. Brevet findes i Foss' arkiv, RA.

4. Har. Nielsen til Foss 13. jan. 1918, Foss' arkiv, RA. Et eksempel på et sådant forsøg på at »manøvrere« »Berlingske Tidende« findes i et brev fra Foss til Har. Nielsen 26. aug. 1916. Har. Nielsens arkiv, KB, se også red. Chr. Gullmann til Har. Nielsen 6. sept. 1915 og 4. og 6. juli 1917, *ibid.*

5. Har. Nielsen til Foss 13. jan. 1918, Foss' arkiv, RA. Har. Nielsen havde i jan. 1917 været inde på lignende tanker. Se Foss til Har. Nielsen 22. jan. 1917. Har. Nielsens arkiv KB.

medens det i første henseende øver en selvstændig og meget stor umiddelbar indflydelse på sin læserkreds. Ved moralsk forstår jeg tonen, hvori ting bliver omtalt, målestokken, der bliver anlagt på dem og på personer, vurderingen af kunstneriske og literære bestræbelser o.s.v. Uden at hele denne underbygning er fundamenteret, vil nemlig enhver politisk bygning synke. Det er en sådan underbygning, der bærer radikalismen nu længe efter, at de oprindelige planer er kuldastede«⁶.

Hovedtanken fra Har. Nielsens side med det påtænkte blad var altså at udvide en konservativ samfundsopfattelse i et sådant omfang, at den kunne skabe grundlag for et politisk gennembrud for konservatismen. Mere konkret forestillede han sig – som den udtrykkelige henvisning til radikalismen viser – »København« som et konservativt modstykke til »Politiken«.

Har. Nielsens plan viser, at overtagelsen af »København« ganske vist havde brod mod Asger Karstensens fløj inden for Det konservative Folkeparti, og som nævnt deltog bladet også i kritikken af partiets venstrefløj, men det viser også, at planerne ikke udelukkende tog sigte på venstrefløjen, men rakte videre end til et egentligt partiopgør.

Det var så meget mere tilfældet, som Har. Nielsens plan ikke var den eneste grund til, at Alexander Foss engagerede sig i bladkøbet. Han havde også et industripolitisk sigte. Der havde blandt de industridrivende med mellemrum rejst sig kritik af pressens behandling af industrielt stof og dens holdning til industrien i det hele taget⁷. Også fra industriel side var der blevet stillet forslag om, at Foss skulle købe »København«, men planerne var strandet på grund af en forbindelse, der på det tidspunkt eksisterede mellem Foss og den Ferslew-ske presse⁸. Når Foss nu i efteråret 1917 engagerede sig i købet, var det ikke kun for at realisere Har. Nielsens plan, men det var også for at erhverve et blad, der i den offentlige debat kunne varetage industriens interesser⁹. Det fik han imidlertid ikke gjort klart for Har. Nielsen, måske fordi han betragtede det

6. »Plan om oprettelsen af et uafhængigt konservativt dagblad«, dateret 6. jan. 1918. Foss' arkiv, RA.

7. Se notat af dir. Chr. H. Olesen om et møde 15. dec. 1916 med sekretær Borberg, Grosserer-Societetet, redaktør Povl Drachmann, Industrirådet og kontorchef Sthyr, Udenrigsministeriet, jf. brev fra Chr. H. Olesen til Povl Drachmann 16. dec. 1916 (kopi), Chr. H. Olesens arkiv, bundt 228, EA. Se også brev fra Alex. Foss til red. Chr. Gullmann 15. og 21. dec. 1917 (kopi) i Alex. Foss' arkiv, RA.

8. Forslaget blev fremsat af dir. Chr. H. Olesen og gik ud på, at Foss skulle købe »København« og »Børsen«. Forslaget var på det tidspunkt blevet accepteret af de to blade. Brev fra Chr. H. Olesen til Alex. Foss 18. aug. 1918 (kopi), Chr. H. Olesens arkiv, bundt 44, EA. – Olesens henvendelse kan formentlig dateres til årsskiftet 1914/15, se brev fra ors. V. M. Amdrup til Chr. H. Olesen 4. dec. 1914, *ibid.*, Jf. også *Niels Thomsen: Dagblads-konkurrencen 1870-1970 I-II, Kbh. 1972, bind I, s. 334.*

9. Foss til Har. Nielsen 22 nov. 1920 (kopi), Foss' arkiv, RA. Jf. Alex. Foss: *Memoirer fra I. verdenskrig*, 1972, s. 93f.

som en selvfølge¹⁰. Fra starten handlede Foss og Har. Nielsen derfor ud fra forskellige opfattelser af det forehavende, de i fællesskab indlod sig på.

I begyndelsen gik alt imidlertid glat. Efter samtalen med Foss i november 1917 gik Har. Nielsen igang med mere konkrete forberedelser til at købe »København«. Han ville sikre sig medarbejdere til bladet og tog kontakt med redaktør Helmer Lind og journalist Anders Vigen. Det var hans plan at gøre Helmer Lind til ansvarshavende redaktør og samtidig sikre sig Vigens fortsatte medarbejderskab. Vigen ville have foretrukket selv at blive redaktør, men accepterede Har. Nielsens planer¹¹. Da Har. Nielsen mente at have sikret sig medarbejdere, udarbejdede han den plan for dagbladet, som Foss i nov. 1917 havde krævet som forudsætning for at kunne tilvejebringe den nødvendige kapital. Planens ideologiske indhold er anført ovenfor. Rent praktisk foreslog Har. Nielsen, at de nye ejere af »København« gav ham frie hænder til at præge bladet og ansætte og afskedige medarbejdere. Han ønskede sig en chefredaktørs beføjelser uden at skulle have en chefredaktørs ansvar og særlige forpligtelser angående bladets økonomiske administration. Han mente, at det var forudsætningen for, at han kunne varetage sit egentlige kald som skribent, og det så han igen som forudsætning for, at bladet kunne opfylde sin ideologiske mission¹². Denne plan udarbejdede Har. Nielsen 6. jan. 1918, og indtil da var alt gået godt. Da blev hans planer imidlertid væltet ved H. N. Andersens intervention.

Har. Nielsen var selv skyld i, at H.N.Andersen overhovedet blev blandet ind i sagen. I efteråret 1917 havde han i et selskab luftet sin mistrøstighed angående den konservative presse over for direktør Åge Westenholz, som havde opmuntret ham til ikke at opgive håbet om at præge den og havde rådet ham til at henvende sig til H. N. Andersen, da Åge Westenholz var bekendt med, at H. N. Andersen interesserede sig for den konservative presse¹³. Har. Nielsen henvendte sig imidlertid først til Foss og fik som nævnt i en samtale i november Foss' principielle tilslutning til tanken om at købe »København«. Ved denne lejlighed nævnte Har. Nielsen, at han også ville henvende sig til H. N. Andersen, hvortil Foss bemærkede, at H. N. Andersen næppe ville have noget med sagen at gøre, når han ikke kunne blive eneherre. Har. Nielsen førte derefter alligevel to samtaler med H. N. Andersen, som efter hans eget referat var af vidt forskellig karakter, idet den første var tilfredsstillende, medens H. N.

10. Har. Nielsen til Foss 28. nov 1920, Foss' arkiv, RA.

11. Har. Nielsens planer fremgår af breve fra Helmer Lind til Har. Nielsen 23. dec. 1917, 4. og 9. jan. 1918 og fra Anders Vigen til Har. Nielsen 26. dec 1917, Har. Nielsens arkiv, KB.

12. Har. Nielsens memorandum af 6. jan 1918 (se note 6), Foss' arkiv, RA.

13. Har. Nielsen til Foss 13. jan. 1918, Foss' arkiv, RA.

Andersen under den anden samtale røbede frygt for Foss¹⁴. Har. Nielsen kom derfor til det resultat, at han ønskede, at mindst muligt af købskapitalen skulle komme fra H. N. Andersen. Det meddelte han Foss i et brev 6. jan. 1918, hvor han samtidig bad Foss om en samtale, inden Foss henvendte sig til H. N. Andersen¹⁵. På det tidspunkt havde Foss imidlertid allerede som resultat af Har. Niensens to henvendelser til H. N. Andersen haft en samtale med denne. Samtalen fandt sted den 3. jan. og var fra Foss' side ment som en orientering om den interesse, Foss nærede for at skaffe erhvervslivet større indflydelse på dagspressen¹⁶.

H. N. Andersen drog sine egne konklusioner af samtalen. Han tilkaldte dagen efter, 4. jan., redaktøren af dagbladet »Børsen«, Hendrik Stein, med hvem han stod på en fortrolig fod. H. N. Andersen meddelte ham, at han og Foss havde haft en samtale om at erhverve »København«, og at Foss havde spurgt, om ikke Stein kunne påtage sig at gennemføre en ordning. H. N. Andersen fortalte endvidere, at Åge Westenholz og Har. Nielsen havde haft planer i samme retning og betonedede, at Har. Nielsen burde knyttes til bladet. Endelig oplyste H. N. Andersen, at der også fra anden side var interesse for »København«, idet partiet Venstre havde indledt forhandlinger med »København«s indehaver, redaktør Harald Witzansky, om at overtage bladet. Han spurgte derpå Stein, om han ville påtage sig opgaven; han ville få stillet den nødvendige kapital til rådighed og skulle få fuldstændig frie hænder. Stein udbad sig betænkningstid til næste dag¹⁷.

H. N. Andersen gik her bag ryggen af Foss. Det kan ganske vist ikke udelukkes, at H. N. Andersen i en vis udstrækning har misforstået Foss. Af en senere samtale mellem Foss og Stein fremgik det, at samtalen mellem Foss og H. N. Andersen havde drejet sig både om »København« og om den konservative provinspresse, og at det var i forbindelse med provinspressen, at Foss havde bragt Steins navn på bane, hvorimod han ikke havde nævnt ham, da de talte om »København«¹⁸. Formentlig har H.N.Andersen også ment at handle under et vist tidspres på grund af forhandlingerne mellem Venstre og Witzansky. Men det er evident, at der på mødet mellem Foss og H.N.Andersen den 3. januar ikke blev truffet aftale om, at H.N.Andersen skulle foretage nogen form for aktion i sagen, således at Foss og Har. Nielsen, der havde taget initiativ til

14. Ibid.

15. Foss' arkiv, RA.

16. Alex. Foss: *Memoirer fra 1. verdenskrig*, 1972, s. 93. – Har. Nielsen omtaler i sit brev til Foss 13. jan. 1918, at det omtalte møde fandt sted »umiddelbart før Norgesrejsen«. Foss var i Norge 4.-6. januar 1918, se Alex. Foss: *I krigsårene 1914-1919*, s. 77f.

17. Memorandum af H. Stein nedskrevet juli 1918 på grundlag af notater fra købsperioden. H. Steins arkiv.

18. Ibid. Foss' referat af samtalen den 3. jan. blev givet i en samtale med Stein den 12. januar.

hele sagen, måtte opfatte H.N.Andersens egenmægtige handlemåde som et groft tillidsbrud¹⁹. Foss' ord til Har. Nielsen fra november 1917 om, at H.N.Andersen ikke ville være med, når han ikke kunne blive eneherre, slog altså til, for så vidt som H.N.Andersen nu gjorde skridt til at blive eneherre.

Da Stein den 4. jan. havde talt med H.N.Andersen, indviede han sin kompagnon, H.Green, i sagen. De blev enige om at søge at løse sagen i fællesskab, og den 5. jan. fik Stein H.N.Andersens accept af deres plan, som gik ud på, at deres firma, Green & Stein, skulle købe »København« med eller uden Witzansky og lede bladet som »et nationalt farvet organ med en sund økonomisk udvikling som formål og med front mod Socialdemokratiet«²⁰.

Stein satte sig straks i forbindelse med Witzansky og fik aftalt en forhandling. Den fandt sted den 7. januar, og Witzansky stillede sig her imødekomende over for tanken. Han nævnte, at Venstre også var ivrigt for at købe bladet og henviste i øvrigt til sin sagfører, overretssagfører V.M.Amdrup, for de videre forhandlinger. Green og Stein tog straks kontakt med Amdrup og fik præsenteret det grundlag, forhandlingerne med Venstre blev ført på. Der blev krævet 500.000 kr. for bladet og en gage til Witzansky på 15.000 kr. om året. Den 9. januar afgav Green og Stein tilbud efter først at have fået H.N.Andersens accept af dette. Det lød på 420.000 kr. for bladet og tilsagn til Witzansky om at kunne fortsætte som redaktør med en gage på 12.000 kr. plus tantieme. Den 10. januar stillede Amdrup modforslag om en købesum på 460.000 kr., og Green og Stein afgav da bindende tilbud om 440.000 kr. Det accepterede Witzansky, og den 12. januar gik salget i orden²¹.

I kontrakten, der beseglede handelen mellem Witzansky og Green og Stein, bestemtes det, at Witzansky for en periode af tre år – med mulighed for forlængelse – skulle fortsætte som ansvarshavende og administrerende redaktør og herunder skulle ansætte og afskedige medarbejdere. Dog blev det efter ønske fra H.N.Andersen bestemt, at kommende hovedmedarbejdere skulle ansættes af bestyrelsen, og at Witzansky skulle kunne afskediges inden udgangen af de tre år, hvis det mellem ham og bestyrelsen kom til en konflikt, der ikke kunne bilægges, men i så fald skulle Witzansky holdes skadesløs med 20.000 kr. pr. år af den resterende del af treårsperioden²².

Yderligere bestemtes det, at

19. Alex. Foss: *Memoirer*, s. 93 og Har. Nielsen til Foss 13. jan. 1918. Foss' arkiv, RA.

20. H. Steins memorandum (se note 17).

21. Ibid.

22. En kopi af kontrakten findes i Alex. Foss' arkiv, RA. – Det fremgår af H. Steins memorandum (se note 17), at det var H. N. Andersen, der fik indsat de to bestemmelser.

»bladet skal ledes som hidtil som et af de politiske partier uafhængigt frisindet blad, der særlig skal betragte det som sin opgave at varetage alle interesser, der knytter sig til erhvervslivet i videste forstand, handel, industri, søfart osv. efter lignende retningslinjer, som følges af dagbladet »Børsen«.

Endelig indeholdt kontrakten en bestemmelse om, at bladforetagendet skulle deles, idet trykkeriet skulle skilles ud som et særligt aktieselskab. Ideen til denne ordning kom fra Green og Stein. Det blev fra deres side begrundet med et ønske om at skabe en nærmere forbindelse mellem »Børsen« og »København«, hvilket senere gav sig udtryk i, at både »Børsen« og »København« fik aktier i Trykkeriselskabet, men bag ordningen lå også den helt klare hensigt, at Green og Stein ved hjælp af aktiemajoriteten i Trykkeriselskabet sikrede sig en meget stærk stilling i det samlede bladforetagende, uanset hvordan aktierne i selve bladet ville blive fordelt²³. Ordningen kom til at virke efter hensigten, og Har. Nielsen klagede senere over, at Green og Stein styrede »København« fra trykkeriet²⁴. Den 15. januar blev den endelige kontrakt skrevet under, og den 23. januar blev de to aktieselskaber stiftet²⁵.

Som nævnt var alt gået glat for Har. Nielsen, da han den 6. jan. 1918 udarbejdede sin plan for »København«s fremtid, om end de første vanskeligheder begyndte at vise sig. Han havde hørt rygter om, at Venstre også havde planer om at købe bladet, men mente ikke, der var nogen overhængende fare fra den kant. Han var som nævnt yderligere blevet betænkelig ved H.N.Andersens stilling og bad Foss vente med at tale med ham, men kom for sent med dette ønske. Endelig var der begyndt at komme forlydender i pressen om, at Har. Nielsen havde planer i forbindelse med et dagblad, og at Vigen fra »København« var udset til redaktør²⁶. Har. Nielsen besluttede derefter at henvende sig til Witzansky den 7. jan. – samme dag som Green og Stein forhandlede med Witzansky. Der blev truffet aftale om, at Har. Nielsen og Witzansky skulle tale sammen den 9. jan²⁷.

Foss var i Oslo 4.-6. jan., og først den 8. om morgenen fik han talt med Har. Nielsen og givet et referat af sin samtale med H.N.Andersen den 3. jan.²⁸. På det tidspunkt havde Foss og Har. Nielsen endnu ikke hørt om H.N.Ander-

23. Hendrik Stein anfører selv denne begrundelse i sit memorandum (se note 17). – Aktiernes fordeling fremgår af et notat »Aftalerne med herr magister Harald Nielsen« i Foss' arkiv, RA.

24. Har. Nielsen til Foss 5. maj 1918, Foss' arkiv, RA.

25. Datoen 15. januar fremgår af selve kontrakten, kopi i Foss' arkiv, RA. Datoen 23. januar fremgår af H. Steins memorandum (se note 17).

26. Har. Nielsen til Foss 6. jan 1918, Foss' arkiv, RA.

27. Har Nielsen til Foss 6. jan. 1918, Foss' arkiv, RA, jf. Anders Vigen til Har. Nielsen 8. jan. 1918, Har. Nielsens arkiv, KB.

28. Ibid., jf. note 16.

sens initiativ i sagen. Senere samme dag (den 8.) havde Har. Nielsen en samtale med journalist Anders Vigen, og her erfarede han, at Green og Stein havde givet tilbud på »København«. (Green og Stein afgav først tilbud den 9., men Witzansky har altså forstået på dem, at de ville give tilbud.) Da Foss samme morgen havde meddelt Har. Nielsen, at Stein havde været nævnt i samtalen mellem Foss og H.N.Andersen, var det ikke svært at lægge to og to sammen. Har. Nielsen lagde nu pres på Anders Vigen for at få ham til at true med at gå fra »København«, hvis det blev solgt til Green og Stein (H.N.Andersen)²⁹. Det nægtede Vigen, og han pointerede, at det endnu ikke var sikkert, at det var H.N.Andersen, der stod bag Green og Stein, men han lovede at kaste sit lod i vægtskålen til fordel for Har. Nielsen og Foss hos Witzansky³⁰.

Der foreligger ikke noget referat af samtalen mellem Har. Nielsen og Witzansky den 9. jan. Formentlig har Har. Nielsen fået bekræftelse på, at der forelå et tilbud fra Green og Stein, men at sagen endnu ikke var afgjort. I hvert fald skrev Har. Nielsen til Foss den 10. og understregede betydningen af, at »København« ikke gled dem af hænde. Det har altså endnu stået som en realistisk mulighed at erhverve bladet. Foss var ikke uenig med Har. Nielsen om betydningen af at sikre sig »København«, og han må på en eller anden måde have markeret sin holdning over for H.N.Andersen. I hvert fald henvendte H.N.Andersen sig den 11. om formiddagen til Stein og bad ham opsøge Foss, der var misfornøjet med, hvad der var sket. Stein fik aftalt et møde med Foss den 12. jan. om morgenen. Mødet varede omkring to timer, og Foss gav her luft for sin forbitrelse over H.N.Andersens optræden. Stein forsvarede ham og henviste til, at af hensyn til Venstres planer havde det været nødvendigt at handle hurtigt. I øvrigt erklærede Stein sig villig til at prøve at forhandle sig frem til en løsning med Foss og Har. Nielsen, men gjorde samtidig opmærksom på, at han havde afgivet bindende tilbud og skulle til den endelige forhandling med Witzansky samme dag³¹. Dermed blev det klart for Foss, at sagen reelt var afgjort.

Foss skulle til møde, og Stein kørte med ham ind til København, og medens Foss gik ind på Rigsdagen, gik Stein sammen med Green op til H. N. Andersen. Her fik de H. N. Andersens accept af, at de fastholdt deres beslutning om at købe »København«, og fra H.N.Andersen tog de hen til Witzanskys sagfører, hvor købet gik i orden³².

Da det var blevet klart for Foss, at sagen reelt var afgjort, havde han en samtale med Har. Nielsen og beklagede herunder, at Har. Nielsen overhove-

29. Anders Vigen til Har. Nielsen 8. jan. 1918. Har. Niensens arkiv, KB.

30. Ibid.

31. H. Steins memorandum (se note 17).

32. Ibid.

det havde henvendt sig til H.N.Andersen, og sagde, at var han blevet spurgt, ville han have frarådet denne henvendelse³³. Det foranledigede Har. Nielsen til at sende Foss et brev, hvor han beklagede, at Foss var så bebyrdet med arbejde, og mente, at det havde været ødelæggende for sagen; for at undgå misforståelser repeterede han planernes historie og gjorde herunder opmærksom på, at Foss havde fået at vide, at Har. Nielsen ville gå til H.N.Andersen, og at han ikke havde frarådet det³⁴.

Inden Har. Nielsen fik afsendt dette brev, var sagen imidlertid kommet ind i et andet spor. Da H.N.Andersen den 12. jan. fik Steins referat af samtalen samme morgen med Foss, ringede han til Foss og bad ham komme til en samtale samme eftermiddag. Foss kom imidlertid ikke og ringede heller ikke afbud³⁵. Det var højst usædvanligt, at nogen uden videre udeblev fra en samtale, som H.N.Andersen havde indbudt til. H.N.Andersen ringede dagen efter til Stein og var ked af situationen, og Stein lovede at tage kontakt med Foss for at søge at opnå en tilfredsstillende løsning³⁶. H.N.Andersen ringede også til Har. Nielsen, var efter Har. Nielsens opfattelse moralsk forlegen og tilbød evt. at lade bladet gå helt over til Foss³⁷. Hvorvidt H.N.Andersen var moralsk forlegen får stå hen. I hvert fald havde han, da han henvendte sig, gennem kontrakten mellem Green & Stein og Witzansky fået fastlagt vilkårene for »København«s fremtidige drift, og disse vilkår kunne ikke længere ændres. H.N.Andersens tilbud om evt. at lade sagen gå helt over til Foss, indebar derfor ikke, at bladet så kunne ledes i overensstemmelse med Har. Nielsens plan af 6. jan. Denne plan var uforenelig med kontrakten med Witzansky.

Stein opsøgte som lovet Foss sammen med Green den 14. jan., og de betegnede deres villighed til at finde en ordning på problemet. Det blev aftalt, at Green og Stein skulle prøve at forhandle sig til rette med Har. Nielsen. Det førte til en forhandling, der fandt sted den 16. jan.³⁸ Har. Nielsen var meget tilfreds med forhandlingens forløb og mente, at der nok kunne findes en løsning i form af et kompromis mellem hans plan af 6. jan. og kontrakten med Witzansky, som han fik overrakt en kopi af³⁹. Et sådant kompromis skitserede han i et brev til Foss den 20. jan. Hovedpunkterne heri var, at aktiekapitalen skulle

33. Har. Nielsen til Foss 13. jan. 1918, Foss' arkiv, RA.

34. Ibid.

35. H. Steins memorandum (se note 17).

36. Ibid.

37. Har. Nielsen til Foss 13. jan. 1918, Foss' arkiv, RA. Brevet er skrevet i to tempi, og dateringens gælder kun første afsnit, hvor Har. Nielsen gennemgår planernes historie. Anden halvdel er skrevet dagen før Har. Nielsens møde med Green og Stein (se nedenfor) = 15. jan., og H. N. Andersens opringning må altså være kommet den 14. eller 15. jan. – Om H. N. Andersens forlegenhed se Har. Nielsen til Foss 30. jan. 1918, Foss' arkiv, RA.

38. H. Steins memorandum (se note 17).

39. Har. Nielsen til Foss 20. jan. 1918, Foss' arkiv, RA.

sikres på passende hænder, at Har. Nielsen skulle få garanti for uden videre forhandling at kunne få Witzansky fjernet som redaktør efter et år, at Witzansky kun skulle være politisk redaktør, medens det litterære og moralske stof skulle sortere under Har. Nielsen, og at han fik en række medarbejdere afløst af andre⁴⁰.

Den 28. jan. forelagde Har. Nielsen sit kompromisforslag for Green og Stein, og først ved denne lejlighed blev det klart for ham, at det ikke var muligt at lave et kompromis, og at Green og Stein ikke kunne ændre de vilkår, som deres køb hvilede på. Dermed brast Har. Niensens planer om at blive den egentlige redaktør af »København«. Han refererede forhandlingen til Foss og rådede ham til at tage så meget af kapitalen som muligt, samtidig med at han stærkt understregede, at han ikke længere troede, at opgaven kunne løses for hans eget vedkommende⁴¹. Dette synspunkt accentuerede han yderligere næste dag i et nyt brev til Foss, som havde overtaget de videre forhandlinger. Brevet var båret af en voldsom forbitrelse mod H.N. Andersen, og Har. Nielsen bad Foss gøre det klart for Green og Stein, at Har. Nielsen kun ville have noget med bladet at gøre, hvis det blev accepteret, at han stod for en sammenhængende livs- og samfundsopfattelse og derfor havde ret til at præge bladet⁴². Foss svarede på dette brev den 30. jan. Han fandt, at Har. Nielsen ved sin stejle og usmidige holdning gjorde opgaven umulig for sig selv. Foss stillede sig tvivlende over for, om det kunne lykkes at finde en ordning, der kunne tilfredsstille Har. Nielsen og samtidig gøre det muligt for Foss at hjælpe ham. Han opfordrede ham indtrængende til nu ikke at lade lejligheden gå tabt⁴³.

Når Foss i denne situation pressede på over for Har. Nielsen, hænger det sikkert i nogen grad sammen med den tvangssituation, han var blevet bragt i ved H.N. Andersens intervention, men det skyldes også Foss' dobbelte formål med at købe »København« og viser, at det i den afgørende fase var det industripolitiske hensyn, der vejede tungest. Det var på Har. Niensens initiativ, at Foss var gået ind i planerne om at købe »København«, og Har. Niensens vidtrækkende tanker med bladet, sådan som de kom til udtryk i hans memorandum af 6. jan., var af Foss selv krævet som forudsætning for, at han ville engagere sig i projektet, men når han pressede på i denne fase af forhandlingerne, skønt Har. Nielsen havde erklæret, at han ikke længere troede at kunne løse sin opgave, skyldtes det det industripolitiske hensyn. Skulle »Køben-

40. Foss' arkiv, RA. De medarbejdere, som Har. Nielsen især ønskede fjernet, var redaktør Henning Jensen, der redigerede det kirkelige stof, og redaktionssekretæren Erich Erichsen (Har. Nielsen til Foss 28. jan. 1918, Foss' arkiv, RA). – H. Stein nævner i sit memorandum (se note 17), at også forfatterne Chr. Houmark og Karin Michaëlis skulle fjernes.

41. Har. Nielsen til Foss 28. jan. 1918, Foss' arkiv, RA.

42. Har. Nielsen til Foss 29. jan. 1918, Foss' arkiv, RA.

43. Kopi i Foss' arkiv, RA.

havn« være talerør for erhvervslivets interesser, sådan som det blev fastslået i kontrakten med Witzansky⁴⁴, måtte Foss foretrække, at aktiemajoriteten var i hans hænder fremfor i H.N. Andersens.

Det mere end antydede han under sin forhandling med Green og Stein den 30. jan. Han krævede her, at aktiemajoriteten skulle placeres hos mænd, der på en gang havde tilknytning til erhvervslivet og havde markeret sig som konservative. Da H.N. Andersen betragtede sig som stående uden for partierne, var det reelt et krav om, at H.N. Andersen skulle afgive aktiemajoriteten til Foss. Der var ikke noget at tage fejl af. Foss erklærede det for en nødvendighed⁴⁵. Stein skrev, at Foss hverken var til at hugge eller stikke i, og tilbød så at lade hele aktiekapitalen gå over på Foss' hænder, men det ville Foss heller ikke høre tale om⁴⁶, formentlig fordi han ikke var interesseret i selv at skulle tilvejebringe hele aktiekapitalen og heller ikke ønskede et direkte brud med H.N. Andersen og derfor gerne så ham knyttet til ordningen, da han nu en gang var kommet ind i sagen. Resultatet blev, at sagen skulle afgøres ved en samtale mellem Foss og H.N. Andersen. Under denne var det lige ved at komme til et brud mellem dem, men i sidste øjeblik bøjede H.N. Andersen sig og overlod Foss $\frac{2}{3}$ af aktiekapitalen⁴⁷. Dermed var sagen afgjort. Foss havde 1. febr. en ny forhandling med Green og Stein, og her nåedes der principiel enighed om, hvordan kapitalen nærmere skulle placeres, og hvilken sammensætning bestyrelsen skulle have. Tilbage stod ordningen af Har. Niensens forhold til »København«. Det problem blev løst gennem forhandlinger mellem ham og Stein, og i begyndelsen af marts var man kommet så vidt, at der kunne indkaldes til generalforsamling den 11.⁴⁸

Den endelige ordning kom i alt væsentligt til at hvile på de aftaler, Green og Stein havde truffet i kontrakten med Witzansky, og de love, der var vedtaget for Aktieselskabet Dagbladet »København« på den stiftende generalforsamling 23. januar, altså aftaler og love som Foss og Har. Nielsen havde været uden indflydelse på. Delingen mellem avis og trykkeri blev opretholdt. Trykkeriselskabet blev stiftet med en aktiekapital på 100.000 kr., fordelt med 40.000 kr. på de to dagblade »Børsen« og »København« og de resterende 20.000 kr. hos Green og Stein, der som redaktører af »Børsen« dermed havde flertal. Trykkeriselskabet fik en bestyrelse bestående af H. Green, H. Stein og som repræsentant for Foss' interesser magister Ingemann Ottosen, der var medredaktør af »Ugens Tilskuer«⁴⁹.

44. Foss havde fået sendt en kopi af denne med Har. Niensens brev af 20. jan. 1918, Foss' arkiv, RA.

45. Foss til Har. Nielsen 31. jan. 1918, kopi i Foss' arkiv, RA.

46. Steins memorandum (se note 17).

47. Alex. Foss: *Memoirer*, s. 93f.

48. Steins memorandum (se note 17).

49. »Aftalerne med Herr Magister Harald Nielsen«, Foss' arkiv, RA.

Dagbladet fik en aktiekapital på 450.000 kr., hvoraf 300.000 kr. overlodes til Alex. Foss. Aktierne fik Foss tegnet hos en kreds, der opfyldte de betingelser, han havde stillet, om at aktiemajoriteten skulle være knyttet til erhvervslivet og markeret konservativ: Grosserer Emil C. Hertz, direktør V. Kähler, etatsråd C. A. Olesen, direktør F. H. J. Rambusch og baron Wedell-Neergaard tegnede sig for hver 10.000 kr., grosserer Hans Tegner for 20.000 kr., grosserer Theodor Jensen og direktør H. P. Prior for hver 30.000 kr., ingeniør Poul Larsen for 50.000 kr., medens Alex. Foss selv tegnede sig for de resterende 120.000 kr.⁵⁰ Bestyrelsen for dagbladet blev ændret, idet Witzanskys sagfører, V. M. Amdrup, udtrådte og blev afløst af Har. Nielsen og redaktør Povl Drachmann (se nærmere nedenfor). I forvejen havde Green og Stein sæde i den⁵¹. Endelig fik Har. Nielsen status som bestyrelsens delegerede i redaktionen. Hans stilling blev omhyggeligt beskrevet med hensyn til løn- og opsigelsesvilkår⁵². Derimod blev der ikke fastsat retningslinjer for hans arbejde. Hans muligheder for at præge bladet afhang af, hvorledes samarbejdet ville forløbe med bladets medarbejdere og Witzansky, der fremdeles var chefredaktør.

Generalforsamlingen den 11. marts 1918 satte punktum for købsfasen. Det var lykkedes Foss at erhverve aktiemajoriteten i dagbladet »København« og få den anbragt hos sine venner, men grundlaget for bladets fremtidige drift var blevet et andet end det oprindeligt tænkte og kunne ikke tilfredsstille nogen.

Har. Nielsen havde taget initiativ til købet, og han havde forestillet sig at blive udstyret med en chefredaktørs beføjelser, så at »København« under hans redaktion kunne blive den åndelige bærer af et konservativt gennembrud. I stedet var han nu blevet bestyrelsens delegerede i redaktionen, medens Witzansky var chefredaktør, en situation han ikke havde ønsket og i nogen grad var blevet presset ind i af Foss⁵³. Situationen var imidlertid ikke håbløs, men blev det meget hurtigt på grund af honorarspørgsmålet. Har. Nielsen havde den opfattelse, at han ud over sit vederlag som bestyrelsesmedlem og som bestyrelsens delegerede i redaktionen skulle have særligt honorar for, hvad han skrev i bladet; Stein havde den opfattelse, at han ikke skulle. Spørgsmålet var ikke blevet rejst under forhandlingerne i februar om vilkårene for Har. Niensens tilknytning til »København«, men meldte sig, da Har. Nielsen var i færd med at skrive sine første artikler til »København« i marts 1918⁵⁴. Han enedes med Stein om foreløbig at stille spørgsmålet i bero, men vendte flere gange tilbage

50. Kapitalfordelingen fremgår af et håndskrevet notat i Foss' arkiv, RA.

51. Som note 50.

52. Har. Niensens status fremgår af et notat »Forslag til beslutning« i Foss' arkiv, RA.

53. Se Foss' brev til Har. Nielsen 30. jan. 1918, kopi i Foss' arkiv, RA.

54. Har. Nielsen til Stein 19. marts 1918 og Stein til Har. Nielsen 21. marts 1918 (kopi), Steins arkiv.

til det og understregede i sin sidste henvendelse, at man ikke måtte regne med noget medarbejderskab fra hans side ved »København«, så længe honorarspørgsmålet ikke var ordnet⁵⁵. Har. Nielsens indsats blev derfor meget begrænset, og han gjorde ikke noget virkeligt forsøg på at indfri de intentioner, han havde haft, da han i efteråret 1917 henvendte sig til Foss.

Alex. Foss havde på Har. Nielsens initiativ engageret sig i købet, dels fordi han gerne ville skabe grundlag for Har. Nielsens forsøg på at skabe et konservativt gennembrud, og dels fordi han ikke var tilfreds med pressens holdning til erhvervslivet og derfor gerne ville bidrage til at påvirke opinionen i mere erhvervsvenlig retning. Resultatet blev en ordning, som ikke indfriede noget af de to formål. Har. Nielsen så sig som nævnt ikke i stand til at indfri sin del af opgaven på de givne vilkår og var ikke bekendt med det industripolitiske hensyn, der lå bag købet, og kunne selvsagt ikke løse den del af opgaven. Alligevel var han som bestyrelsens delegerede i redaktionen den egentlige repræsentant for Foss' interesser i »København«. Skønt Foss var klar over, at Har. Nielsen ikke løste sin opgave ved »København«, ville han dog ikke fjerne ham fra bladet. Derved gjorde Foss det imidlertid umuligt at få løst den industripolitiske del af opgaven. Dette kom hurtigt til at stå klart for den anden repræsentant for Foss' interesser, redaktør Povel Drachmann.

Povel Drachmann havde siden 1914 redigeret Industrirådets officielle organ »Tidsskrift for Industri« og havde hurtigt fået et fortroligt forhold til Foss, som med tiden gav ham mange opgaver, som ikke direkte havde noget med hans stilling at gøre⁵⁶. Som redaktør af »Tidsskrift for Industri« havde han betydelig bedre forudsætninger end Har. Nielsen for at løse den industripolitiske opgave i forbindelse med »København«, men han fik ikke mulighed for det, fordi han på forhånd var henvist til at spille en tilbagetrukket rolle, idet han af Foss havde fået til opgave at passe på Har. Nielsen med udtrykkelig ordre til ikke at genere ham⁵⁷. Det var Har. Nielsens idé, at Drachmann kom ind i bestyrelsen for »København«; men han fremsatte udelukkende tanken for at undgå at skulle sidde alene i bestyrelse med Green og Stein⁵⁸, og det kom ikke til noget samarbejde mellem Drachmann og Har. Nielsen.

Green og Stein havde ønsket at knytte »København« og »Børsen« sammen og havde planer om at opbygge et bladhus i større stil på linje med det Ferslewske og det Berlingske. Udskillelsen af trykkeriet var et led i denne plan, og de fik også erhvervet en bygning til formålet⁵⁹, men de havde ikke aktiema-

55. Har. Nielsen til Stein 27. maj, 12. juni 1919 og 9. dec. 1921, Steins arkiv.

56. Udkast til brev fra Povel Drachmann til ingeniør Poul Larsen 29. marts 1922, Drachmann's arkiv, EA.

57. Ibid.

58. Har. Nielsen til Foss 29. jan 1918, Foss' arkiv, RA.

59. Se brev fra dir. Chr. H. Olesen til Foss 7. april 1922, kopi i Chr. H. Olesens arkiv, bundt 44, EA.

majoritet i dagbladet »København« og kunne derfor ikke forhindre, at bladet senere blev solgt. Derved væltede alle deres planer.

Hvad *H.N. Andersens* formål var, er ikke helt klart. For så vidt det var at få hånd i hanke med det nye bladforetagende, lykkedes det i nogen grad gennem Green og Stein's stærke placering som ejere af trykkeriet og gennem bestemmelsen i kontrakten med Witzansky om, at »København« skulle redigeres efter samme retningslinjer som »Børsen«, men et fast greb om bladet kunne han ikke få, al den stund aktiemajoriteten var på andre hænder. Et andet formål kan også have spillet ind: H.N. Andersen understregede stærkt, da han den 4. jan. første gang forelagde sagen for Stein, at Har. Nielsen burde knyttes til bladet, men ikke måtte stå alene⁶⁰. Det indicerer, at H.N. Andersen, der var bekendt med Har. Nielsens planer om at præge den konservative presse, kan have ønsket at bringe hans arbejde under kontrol, og det lykkedes for så vidt, som H. N. Andersens intervention fik spændt ben for Har. Nielsens planer om at blive bladets egentlige redaktør, men det mislykkedes totalt, dersom H. N. Andersen mente at kunne bruge Har. Nielsen positivt, hvis blot han kom under kontrol af andre.

Anders Vigen, der var bladets betydeligste journalist, og som gennem 14 år havde skabt dets ansigt, havde fra et tidligt tidspunkt været orienteret om Har. Nielsens planer. Han havde ønsket selv at blive chefredaktør, men havde opgivet denne plan og havde indvilliget i at støtte Har. Nielsens planer. Men han så med skepsis på mulighederne for et frugtbart samarbejde og skrev, at kombinationen af hans egen ligeret med Har. Nielsens førsteret var et problem, der næppe kunne løses⁶¹. Han fratrådte sin stilling ved bladet i nov. 1918⁶².

Harald Witzansky havde ønsket at sikre bladets og sin egen økonomi, og det lykkedes. Han havde også ønsket at bevare sin selvstændighed, og det lykkedes i nogen grad gennem kontrakten med Green og Stein af 15. januar, men også kun i nogen grad, fordi han måtte tage et vist hensyn til de nye ejere og ikke kunne forhindre, at en række af hans hidtidige medarbejdere sagde op i utilfredshed med de nye forhold⁶³.

Den ordning, der blev endelig bekræftet på generalforsamlingen den 11. marts 1918, var således ikke tilfredsstillende for nogen, mindst for Har. Nielsen og Alex. Foss, mest for Har. Witzansky.

Meddelelsen om overtagelsen af »København« blev bragt af »Politiken« den 28. april 1918⁶⁴. Det førte til en række angreb på Foss i den følgende tid

60. Steins memorandum (se note 17).

61. Anders Vigen til Har. Nielsen 8. febr. 1918. Har. Nielsens arkiv, KB.

62. Niels Thomsen: *Dagbladskonkurrencen 1870-1970*, 1972, I, s. 334.

63. Ibid.

64. I en notits, side 8.

på grund af hans engagementer i pressen. Han havde i forvejen en forbindelse til »Kolding Avis«, hvor han havde hjulpet redaktøren med et lån, og han var i færd med at stifte et aktieselskab til støtte for den konservative provinspresse. Nu blev han yderligere holdt ansvarlig for »København«s linje⁶⁵. Han overvejede et dementi, betænkte sig, men udsendte så alligevel 28. oktober 1918 en erklæring over Ritzaus bureau⁶⁶. Han gav heri en kortfattet redegørelse for sit forhold til »Kolding Avis«, »København« og »A/S Den konservative Presse«. Om sit forhold til »København« skrev han, at han var en blandt mange aktionærer og hverken udgiver eller redaktør; han erklærede generelt, at han ikke havde noget ønske om at drive en personlig politik gennem indflydelse i pressen. Foss' dementi er ikke korrekt. Det er ganske vist rigtigt, at han hverken var redaktør eller udgiver af »København«, men det er ikke sandt, at han ikke søgte at øve personlig indflydelse på pressen. Det fremgår tydeligt af hele forløbet omkring købet af »København«, og det viste sig også i den periode, han stod som hovedaktionær i bladet. Derimod afspejler dementiet den realitet, at Foss ikke var tilfreds med »København«, og at han mente at have for lille indflydelse på bladets linje, og at det derfor var ubehageligt for ham at blive gjort systematisk ansvarlig for, hvad »København« skrev⁶⁷, men sige sig fri for at have et ansvar eller søge en indflydelse kunne han ikke.

Fra marts 1918 til marts 1922 stod Alex. Foss som hovedaktionær i »København«. Det blev fra først til sidst en skuffelse for ham. De fire år, hvor Foss var hovedaktionær, falder naturligt i to dele. I tiden frem til påskekrisen og valget i april 1920 accentuerede reguleringspolitikken og problemerne i forbindelse med dens afvikling erhvervslivets behov for at vinde indflydelse på pressen. I denne periode blev der tre gange af kredsen omkring Foss gjort forsøg på at få et fastere greb om »København«, men disse forsøg førte ikke til noget. Efter valget i april 1920 ændredes situationen imidlertid mærkbart. Erhvervslivet havde ganske vist stadig behov for at skaffe sig støtte i pressen, men behovet var ikke længere brændende, som det havde været i perioden 1918-20. Dertil kom, at Foss på grund af sygdom ikke længere deltog aktivt i det politiske liv. »København« spillede derfor nu en mindre rolle, og skønt der også i denne periode blev gjort forsøg på at få et fastere greb om bladet, blev det ikke tillagt samme betydning som tidligere.

Som helhed var de fire år skuffende for de nye ejere, og de muligheder, der – selv med det uheldige udgangspunkt i ordningen af 11. marts 1918 – havde

65. Se f.eks. Folkets Avis 2. juli 1918, Fællesorganet for dansk Handel og Industri 4. og 11. juli 1918.

66. Om det påtænkte dementi se brev med bilag fra Povl Drachmann til H. Stein 20. juni 1918 i H. Steins arkiv. Erklæringen af 28. okt. 1918 findes i kopi i Foss' arkiv, RA.

67. Se brev fra Foss til Har. Nielsen 31. marts 1919 (kopi) jf. kopi af brev fra Foss til Marcus Rubin 26. dec. 1918 i Foss' arkiv, RA.

været for i nogen grad at indfri de oprindelige intentioner, blev ikke udnyttet. Der var stadige klager fra aktionærene i Foss' gruppe over bladets linje⁶⁸. Witzansky var personligt nærmest venstremand, og han henholdt sig til bestemmelsen i sin kontrakt om, at bladet skulle være politisk uafhængigt, hvilket i den givne sammenhæng med aktiemajoriteten placeret på konservative hænder især ville sige uafhængigt af Det konservative Folkeparti. Bladet fulgte derfor til stor irritation for aktionærene⁶⁹ en linje, der var meget imødekommende ikke alene over for Venstre, men også over for Erhvervspartiet, og af hensyn til Venstre ønskede Witzansky ikke at støtte industrien, hvor dens interesser gik imod landbrugets⁷⁰. Det var Har. Nielsen, der som bestyrelsens delegerede i redaktionen skulle præge bladet i overensstemmelse med bestyrelsens ønsker, men som nævnt var han ikke fuldt ud klar over, hvad de gik ud på, og han fandt ikke vilkårene tilfredsstillende. Det lykkedes ham ikke at få etableret et samarbejde med Witzansky eller bladets andre medarbejdere⁷¹. Har. Nielsen gav derfor hurtigt op og bortset fra to forgæves forsøg på at få Witzansky fjernet, begrænsede hans indsats sig stort set til at redigere bladets litterære stof⁷².

Da det blev klart for Povl Drachmann, koncentrerede han sit arbejde om at få Har. Nielsen fjernet. Han fik her støtte fra direktør Chr. H. Olesen, der igennem flere år havde været optaget af at forbedre erhvervslivets forhold til pressen⁷³. De havde i aug. 1918 en samtale om forholdene ved »København«, og den mandede ud i, at Chr. H. Olesen sendte Foss et brev, hvor han foreslog, at Povl Drachmann skulle overtage Har. Niensens plads som bestyrelsens delegerede i redaktionen⁷⁴. Foss svarede fire dage senere og foreslog, at de tog en samtale om sagen, men af en eller anden grund kom dette svar aldrig Chr. H. Olesen i hænde, og der kom derfor ikke mere ud af dette første forsøg på at få et fastere greb om »København«⁷⁵.

68. Se brev fra dir. F. H. J. Rambusch til Povl Drachmann 13. marts 1919, kopi i Foss' arkiv, RA og brev fra Povl Drachmann til H. Stein 29. april og 8. okt. 1920 i Steins arkiv.

69. Se brev fra Povl Drachmann til Stein 29. april og 24. sept. 1920 i Steins arkiv, og kopi i Chr. H. Olesens arkiv, bundt 20, EA, jf. brev fra Drachmann til Chr. H. Olesen 24. sept. 1920 og brev fra Chr. H. Olesen til Drachmann 25. sept. 1920 (kopi) ibid. Se også brev fra Alex. Foss til journalist Ivar Moe 26. febr. 1921 (kopi) i Foss' arkiv, RA.

70. Se f.eks. brev fra journalist Ivar Moe til Alex. Foss 23. febr. 1921, Foss' arkiv, RA.

71. Witzansky nægtede i givet fald også at optage artikler af Har. Nielsen selv. Det var tilfældet i dec. 1918, hvor Har. Nielsen ikke kunne komme igennem med et ønske om at få optaget en signeret artikel om kejser Wilhelm II. Se brev med bilag fra Witzansky til Stein 4. dec. 1918, Steins arkiv.

72. Se »Memorandum angående »København«, udateret, skrevet af Drachmann omkring 21. jan. 1920, Drachmanns arkiv, EA.

73. Jf. ovenfor note 8.

74. Chr. H. Olesen til Foss 18. aug. 1918, kopi i Chr. H. Olesens arkiv, bundt 44, EA.

75. Kopi af brev fra Foss til Chr. H. Olesen 22. aug. 1918, Foss' arkiv, RA. At brevet aldrig

Omtrent samtidig henvendte Har. Nielsen sig til Foss og foreslog Witzansky fjernet og erstattet med den konservative folketingsmand, dr. Arnold Fraenkel. Foss svarede og gjorde rede for de vanskeligheder, der var forbundet med en sådan ordning – herunder ikke mindst det forholdsvis store beløb, Witzansky i så fald havde krav på – og erklærede, at han ikke havde nogen tro på, at det ville hjælpe, om man skiftede redaktøren ud⁷⁶. Foss' svar rummede reelt en kritik af Har. Nielsens indsats, men spørgsmålet blev ikke fulgt op, og der kom derfor heller ikke noget ud af denne meningsudveksling, og udviklingen på »København« fortsatte med at gå sin skæve gang. Povl Drachmann opretholdt en stadig kritik af Har. Nielsen over for Foss og klagede især over, at Har. Nielsens indsats var så begrænset⁷⁷, men Foss var ikke ivrig efter at tage spørgsmålet op og havde i øvrigt dårlig tid til det. I begyndelsen af 1919 var han bortrejst i næsten tre måneder i træk, først til handelsforhandlinger i London og derpå med rigsdagsdelegationen i Paris vedrørende det sønderjyske spørgsmål, og da han kom hjem, havde der hobet sig så meget arbejde op, at han ikke straks kunne tage sig af »København«. Imidlertid nærmede dagen sig for den første generalforsamling, og Foss var derfor nødt til at beskæftige sig med spørgsmålet, og det så meget mere som flere af de aktionærer, der havde tegnet aktier på Foss' anbefaling, havde tilkendegivet deres utilfredshed med bladet⁷⁸. Forud for generalforsamlingen tilkendegav Foss sin skuffelse over bladets udvikling over for Har. Nielsen, der på ny havde foreslået Witzansky fjernet, og Foss understregede endnu engang, at han ikke havde nogen tro til, at Har. Nielsens muligheder for at præge bladet blev bedre, hvis Witzansky blev fjernet, og at man yderligere løb den risiko, at Witzansky i så fald sammen med en del af medarbejderne ville gå over til et nyt venstreblad i København. Endelig meddelte Foss, at hans forhold til »København« havde bragt ham i en tvetydig stilling, hvilket han i sin offentlige virksomhed hidtil havde undgået, og at dette berørte ham meget ubehageligt⁷⁹.

Har. Nielsen svarede Foss, at han var meget ked af de bryderier, som »København« havde voldt Foss, og at han mindst af alt havde ønsket at skabe besværligheder for Foss. Han gennemgik derefter vilkårene ved »København« og opstillede tre mulige løsninger: *Enten* en radikal ændring, som indebar, at Witzansky blev fjernet, *eller* Har. Nielsens fratræden *eller* som den tredje mulighed, at man væbnede sig med tålmodighed og forsøgte en lang-

næede Chr. H. Olesen, fremgår af brev fra ham til Povl Drachmann 22. jan. 1920 i Drachmann's arkiv, EA, jf. Povl Drachmann til Poul Larsen 29. marts 1922 *ibid.*

76. Har. Nielsen til Foss 23. aug. 1918 og Foss til Har. Nielsen 29. aug. 1918 (kopi) i Foss' arkiv, RA.

77. Se Drachmann til Foss 13. og 29. jan. 1919, Foss' arkiv, RA.

78. Se note 69.

79. Foss til Har. Nielsen 31. marts 1919 (kopi), Foss' arkiv, RA.

som ændring af bladets linje, men da sådan, at Foss og de øvrige aktionærer ikke måtte vente mere af Har. Nielsen, end han under disse vilkår kunne yde⁸⁰. Dermed havde Har. Nielsen gjort rent bord over for Foss i alle henseender undtagen en: Honorarspørgsmålet. Der findes ikke i det bevarede kildemateriale spor af, at Har. Nielsen søgte hjælp hos Foss eller Drachmann i sin uoverensstemmelse med Stein vedrørende honoreringen af de artikler, som han selv skrev til »København«, og Foss har derfor næppe været bekendt med, at en medvirkende årsag til, at Har. Nielsen selv skrev så få artikler til »København«, var uenighed mellem ham og Stein om aflønningen.

Hermed var for anden gang forholdene ved »København« trukket frem til ny vurdering, og spørgsmålet var konkretiseret til en afgørelse af Har. Niensens forhold til bladet. Afgørelsen var lagt direkte i Foss' hænder. Han valgte den tredje udvej, at man væbnede sig med tålmodighed. Trods den stadige kritik fra Drachmanns side, og skønt Har. Nielsen nu selv havde tilbudt at træde tilbage, ønskede Foss ikke at bede ham om det, formentlig fordi Foss ikke ville sætte deres venskabelige forhold over styr. Dermed faldt ansvaret, for at »København« heller ikke løste sin industripolitiske opgave, imidlertid på Foss. Resultatet blev, at man fortsatte som hidtil. På generalforsamlingen den 11. april 1919 slog Foss i bordet over for Witzansky⁸¹, men derefter blev Foss på ny opslugt af travlhed, og nogen ændring af linjen i »København« førte det ikke til.

Det var en kilde til stadig irritation for Drachmann, der tilsyneladende ikke var bekendt med, at Har. Nielsen i sit brev til Foss forud for generalforsamlingen udtrykkeligt havde sagt fra med hensyn til sine muligheder for at løse sin opgave ved »København« som oprindeligt tænkt. I hvert fald besluttede han endnu engang at gøre et forsøg på at få Har. Nielsen fjernet. Han udarbejdede et memorandum omkring den 21. jan. 1920 og meddelte sin beslutning til dir. Chr. H. Olesen⁸². Han nåede imidlertid ikke at forelægge sagen for Foss, der blev ramt af en hjerneblødning den 24. jan., og som derefter var syg i en lang periode og ikke mere genvandt sine kræfter. Dermed strandede også dette tredje forsøg.

Imidlertid tilspidsedes både den politiske situation og i sammenhæng dermed de indre brydninger i Det konservative Folkeparti, indtil de nåede bristepunktet ved påskekrisen og en afklaring ved folketingsvalget den 26. april 1920. Resultatet blev dannelsen af regeringen Neergaard og dermed et afgørende brud med regeringen Zahles reguleringspolitik. I Det konservative Fol-

80. Har. Nielsen til Foss 1. april 1919, Foss' arkiv, RA.

81. Referat af Drachmann i Drachmann's arkiv, EA.

82. Som note 72, jf. brev fra Chr. H. Olesen til Povl Drachmann 22. jan. 1920, Povl Drachmanns arkiv, EA.

keparti betød valget en markant styrkelse af partiets højrefløj og den linje, Foss havde arbejdet for. Han kunne ikke længere deltage selv og trak sig ud af rigsdagen i forbindelse med valget, men bevarede en vis føling med rigsdagsgruppen, idet Povl Drachmann blev valgt ind i den konservative folketingsgruppe.

»København« var fortsat en kilde til ærgelse for Foss' gruppe, og med mellemrum forsøgte Povl Drachmann og Chr. H. Olesen at øve indflydelse på bladets linje, men uden varigt resultat⁸³.

Situationen var imidlertid nu forandret så meget i forhold til den, der var, da »København« blev købt, at aktionærgruppen omkring Foss ikke følte samme behov for at have et dagblad som tidligere. Dertil kom, at Foss selv havde trukket sig tilbage fra det offentlige liv, så at hans forbindelse med »København« nu for ham repræsenterede en risiko for at blive involveret i forhold, han i øvrigt stod uden for og ikke ønskede at blive involveret i, samtidig med at han ikke havde nogensomhelst glæde eller fordel af forholdet. Det er baggrunden for, at han i februar 1922 besluttede at sælge bladet, da der fremkom tilbud om køb fra Venstre.

Venstres ønske om at købe »København« var ikke af ny dato. Som nævnt var Venstre ved at undersøge mulighederne for at købe »København«, da Green og Stein købte bladet, og fem dage efter at købet var gået i orden, havde Venstre meddelt, at nu var de fornødne penge til stede, men partiet kom altså for sent⁸⁴. Senere havde Venstre flere gange følere ude, og 18. febr. 1922 henvendte partiet sig gennem trafikminister M. N. Slebsager og tilbød som forhandlingsoplæg at købe aktierne i Foss' gruppe for en kurs af ca. 200⁸⁵. Foss forelagde spørgsmålet for de øvrige aktionærer i sin gruppe, og der var generel accept af tanken⁸⁶. Imidlertid blev det kendt i Det konservative Folkeparti, at Foss overvejede at sælge »København«, og partiets formand, proprietær Emil Piper, og formanden for forretningsudvalget, overretssagfører Lauritz Heine, henvendte sig til ham og bad ham vente med salget, mens de undersøgte

83. Se brevene fra Drachmann til Stein (note 69 og 70), jf. brevveksling mellem Drachmann og Foss 23. sept. – 6. dec. 1920, Foss' arkiv, RA og se brevveksling mellem Foss og Chr. H. Olesen 2. sept. – 18. nov. 1921, bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

84. Steins memorandum (note 17). Witzanskys sagfører, ors. Amdrup, der førte forhandlingerne med Green og Stein, var formand for Københavns Venstre-forening. Se brev fra Vald. Helsing til Foss 9. nov. 1917, Foss' arkiv, RA.

85. På et vist tidspunkt foreslog Har. Nielsen og H. Stein, at bladet skulle sælges til Venstre, se Har. Nielsen til Foss 30. april 1920, Foss' arkiv, RA, jf. brev fra grosserer Th. Jensen til Sigurd Berg 24. okt. 1920, Sigurd Bergs arkiv, RA og brev fra grosserer Hans Tegner til dir. Chr. H. Olesen 22. febr. 1922, Chr. H. Olesens arkiv, bundt 44, EA. – Slebsagers tilbud ses af brev fra Slebsager til Foss 20. febr. 1922, Foss' arkiv, RA.

86. Se brev fra Chr. H. Olesen til grosserer Emil Hertz 22. febr. 1922 og fra Chr. H. Olesen til Foss 22. febr. 1922, kopi i bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

te mulighederne for at bevare bladet på konservative hænder. Foss indvilligede i dette, men den 4. marts meddelte Piper, at det ikke havde været muligt at tilvejebringe det nødvendige beløb⁸⁷.

Omtrent samtidig henvendte Slesbager sig på ny på Venstres vegne med et mere konkretiseret tilbud. Partiet ville gerne købe *hele* aktiekapitalen, både i dagbladet og i trykkeriet, og forestillede sig en kurs af 150. Foss henvendte sig til Stein med dette forslag, og Stein pointerede, at hans gruppe ikke ønskede at sælge, men at de var nødt til det, hvis majoriteten solgte, og at de i så fald betingede sig samme kurs som denne⁸⁸. Herefter var der skabt mulighed for, at Venstre kunne afgive endeligt tilbud. Det skete den 13. marts og lød på, at Venstre ville overtage hele aktiekapitalen for kurs 150 pr. 1. april. Foss lovede at forelægge spørgsmålet for de øvrige aktionærer, og der blev indkaldt til møde den 17. marts kl. 14⁸⁹.

Da blev der foretaget endnu et forsøg på at bevare bladet på konservative hænder. Initiativet udgik fra Green og Stein og kredse omkring den konservative vælgerforening i hovedstaden. De henvendte sig til direktør Chr. H. Olesen og lagde pres på ham for at få ham til at arbejde for sagen, og de fremhævede, at de fandt det meget skadeligt for de konservative interesser, om bladet nu blev solgt til Venstre. Chr. H. Olesen lovede at gøre et forsøg og henvendte sig til ingeniør Poul Larsen, Alex. Foss' kompagnon i F. L. Smidth & Co.⁹⁰.

Når Chr. H. Olesen henvendte sig til Poul Larsen og ikke til Alex. Foss selv, skyldtes det, at Alex. Foss på dette tidspunkt var syg. Han var som nævnt blevet alvorlig syg i januar 1920 og var aldrig kommet sig helt efter denne sygdom; men den uro, der var opstået omkring salgsplanerne, havde slidt stærkt på hans helbred, og under den sidste fase af salget var han ude af stand til selv at deltage i forhandlingerne. I denne situation fik han hjælp af Poul Larsen, der varetog hans interesser og var den eneste, der havde direkte adgang til ham⁹¹.

Chr. H. Olesen henvendte sig derfor til Poul Larsen. Denne samtale kunne imidlertid ikke komme i stand førend den 17. marts kl. 11, dvs. 3 timer forud for det møde, hvor aktionærerne skulle tage endelig stilling til Venstres tilbud,

87. Se brev fra Chr. H. Olesen til Alex. Foss 25. febr. 1922 (kopi), bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA og brev fra Emil Piper til Alex. Foss 4. marts 1922, Foss' arkiv, RA.

88. Se kopi af brev fra Alex. Foss til M. N. Slesbager 6. marts 1922 og brev fra H. Stein til Foss 4. og 7. marts 1922 samt kopi af brev fra Foss til Stein 6. marts 1922, Foss' arkiv, RA.

89. Forretningsudvalget for A/S Københavns Venstrepressen til Foss 13. marts 1922 og brev fra Foss til Slesbager 14. marts 1922 (kopi) i Foss' arkiv, RA, jf. Chr. H. Olesens redegørelse for salget, bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

90. Chr. H. Olesens redegørelse for salget, bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

91. Ibid.

der udløb samme dag kl. 15⁹². Yderligere var der den omstændighed, at ingeniør Poul Larsen først i sidste øjeblik var blevet sat ind i sagen og samme aften skulle rejse til udlandet. Forsøget foregik derfor under et intenst tidspres.

Poul Larsen meddelte Chr. H. Olesen, at det vigtigste hensyn for ham angik Foss' helbred, og at han derfor ønskede spørgsmålet løst hurtigst muligt. Poul Larsen hældede på dette tidspunkt til den opfattelse, at Foss burde sælge sine aktier for at komme helt ud af forholdet og slippe for den uro, der fulgte med det⁹³. Chr. H. Olesen gjorde opmærksom på, at det også ville skabe uro for Foss, hvis han solgte, og erklærede, at han troede, at Foss ønskede at sælge, fordi han var klar over, at Har. Nielsen ikke løste sin opgave og samtidig på en gang følte sig forpligtet over for Har. Nielsen og de aktionærer, han i sin tid havde fået til at tegne aktier i »København«. Han tilbød nu at søge at skaffe så mange penge, at man både kunne udløse Har. Nielsen og de aktionærer, der ønskede det. Poul Larsen fandt ideen god og lovede at forelægge sagen for Foss. En halv time før mødet kunne Poul Larsen derfor meddele Chr. H. Olesen, at Foss accepterede forslaget⁹⁴. Olesen havde i mellemtiden fået indsamlet 135.000 kr., og da han hørte, at Foss havde accepteret, meddelte han redaktør Stein, at redningsaktionen var lykkedes⁹⁵.

Kl. 14 holdtes det berammede møde af aktionærer. Til stede kom foruden Poul Larsen og Chr. H. Olesen grosserer Hans Tegner, direktør F. H. J. Rambusch og grosserer Th. Jensen. De tre sidste var ikke på forhånd blevet gjort bekendt med den konservative redningsaktion, og de fastholdt deres ønske om at sælge og tilrådede, at Foss også solgte sin part og mente ikke, at Foss ville få uro eller ubehageligheder af at sælge. Derimod havde de ikke noget imod at sælge til konservativ side til samme pris. Under indtryk af de faldne udtalelser opgav Olesen at arbejde yderligere for det konservative redningsforsøg. Da Poul Larsen var blevet bekendt med de øvrige aktionærers ønske om at sælge og deres vurdering af, hvad salget ville betyde for Foss, afsluttede han mødet med at sige, at han nu ville forelægge sagen for Foss og råde ham til at sælge⁹⁶.

92. Denne oplysning fremgår af en redegørelse for salget udarbejdet af grosserer Th. Jensen angiveligt på grundlag af samtidige notater, fremsendt til Chr. H. Olesen 23. dec. 1922, bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

93. Denne vurdering fremførte Drachmann senere, se Povl Drachmann til Chr. H. Olesen 2. jan. 1923, bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

94. Chr. H. Olesens redegørelse for salget, bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

95. H. Stein til Chr. H. Olesen 8. jan. 1923, bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

96. Referatet af mødet bygger på Chr. H. Olesens redegørelse for salget suppleret med Th. Jensens redegørelse (se note 92) og kommentarer til de to redegørelser fra Povl Drachmann 2. jan. 1923, H. Stein 8. jan. 1923, F. H. J. Rambusch 18. jan. 1923 og Hans Tegner 28. febr. 1923 i bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

Foss fulgte Poul Larsens forslag, og dermed var salget en kendsgerning. Det blev endeligt vedtaget på en generalforsamling den 25. marts, hvor Olesen efter Foss' ønske repræsenterede aktiemajoriteten⁹⁷.

Salget fik et efterspil inden for Det konservative Folkeparti. Forbitrelsen var stor, over at en række partifæller solgte et blad til et andet parti. Chr. H. Olesen måtte stille til nærmere forklaring i den konservative vælgerforening for hovedstaden. Mødet fandt sted den 24. marts, og Olesen udarbejdede en erklæring i samarbejde med Drachmann, som han læste op på mødet. Den var præget af den gamle bitterhed mod Har. Nielsen, som blev gjort til syndebuk og fremstillet som den egentlig ansvarlige for alle fortrædelighederne i forbindelse med »København« og som den, der derved i sidste instans var ansvarlig for, at det overhovedet kom på tale at sælge bladet. Om sin strandede redningsaktion sagde Olesen, at det afgørende moment havde været aktionærernes ønske om under alle omstændigheder at sælge, og at det havde været afgørende for, at Poul Larsen til sidst tilrådede Foss at sælge⁹⁸. Derved tillagde han formentlig aktionærernes holdning til salget for stor betydning, da det afgørende for Poul Larsen var at finde en ordning, der gav Foss mest mulig ro. Poul Larsen havde derfor oprindeligt ønsket, at Foss skulle sælge, men blev af Chr. H. Olesen gjort opmærksom på, at salget i sig selv kunne skabe problemer, hvilket var grunden til, at han støttede Olesens redningsaktion forud for det afgørende møde⁹⁹. Bestemmende for Poul Larsens endelige holdning blev derfor ikke så meget, at de øvrige aktionærer ville sælge som deres vurdering af, at Foss ikke ville få ubehageligheder af salget. Grosserer Th. Jensen, der deltog både i mødet hos Poul Larsen den 17., hvor han som aktionær ønskede at sælge, og i mødet den 24. i den konservative vælgerforening som medlem og 1. suppleant til landstinget, protesterede mod at få tillagt så stort et ansvar for salget, men bortset fra det blev Chr. H. Olesens beretning taget til efterretning, og stort andet var der heller ikke at gøre. Dermed blev der sat punktum for »København«s periode som ikke-partibundet konservativt dagblad.

Alex. Foss' overtagelse af »København« blev en stor skuffelse for ham. Bladet blev købt under stor dramatik og siden solgt under lignende omstændigheder, og den mellemliggende periode var en lang kæde af genvordigheder. Fra først til sidst var forholdet præget af misforståelser. Det var således også en misforståelse mellem Foss og Har. Nielsen, der førte til den afgørende fejl, at H. N. Andersen blev blandet ind i sagen. Hans intervention blev fuldstændig ødelæggende for de oprindelige planer, der lå bag købet, og i praksis blev følgerne af dette aldrig overvundet.

97. Chr. H. Olesens redegørelse for salget, bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

98. Ibid, jf. Povl Drachmann til Chr. H. Olesen 22. marts 1922 og Chr. H. Olesen til Povl Drachmann 23. marts 1922 (kopi), bundt 44, Chr. H. Olesens arkiv, EA.

99. Som note 96.

En faktor bag misforståelserne var Foss' store travlhed, som ikke levede ham tid til at foretage en grundig gennemgang af de skiftende situationers muligheder og selv opstille en klar plan for, hvad han ville med »København«. Forholdet til »København« blev derfor præget af improvisationer på et utilstrækkeligt grundlag. Har. Nielsen skulle repræsentere bestyrelsens synspunkter i redaktionen, men var indtil efteråret 1920 ikke bekendt med det industripolitiske sigte med bladet og var i øvrigt uden mulighed for at løse den del af opgaven. Povl Drachmann, der både var bekendt med opgaven og havde mulighed for at løse den, var på forhånd henvist til at spille en tilbagetrukket rolle. Alex. Foss var ganske vist klar over, at Har. Nielsen ikke løste sin del af den oprindelige opgave, og blev af Har. Nielsen selv gjort opmærksom på, at denne anså det for umuligt under de givne vilkår, men Foss ville ikke drage konsekvensen af dette og sad alle forslag om, at Har. Nielsen ikke skulle være bestyrelsens delegerede, overhørig. På det grundlag måtte »København« blive en skuffelse.

Men det spørgsmål rejser sig, om der overhovedet var nogen mulighed for fuldt ud at realisere den oprindelige plan; om ikke det i længden ville være udelukket at forene Har. Niensens vidtgående og kompromisløse ideologiske og moralske planer med Foss' dagsaktuelle og erhvervsbundne? I hvert fald stod Har. Nielsen og Foss trods al gensidig sympati i væsentlige spørgsmål fjernt fra hinanden. Det kom tydeligt til udtryk i deres korrespondance i efteråret 1920. Har. Nielsen havde på det tidspunkt i en årrække efter evne støttet Foss i det ideologiske opgør i Det konservative Folkeparti, hvor Foss havde taget kampen op mod partiets venstrefløj, der under Asger Karstensens ledelse ønskede en politik til værn for mellemstanden mod den store kapital. Nu skrev Har. Nielsen til Foss, at han følte had til »kapitalen«, fordi den så umandigt havde ofret mellemstanden¹⁰⁰. Han havde med andre ord slet ingen forståelse af konsekvenserne af det standpunkt, som han havde støttet. Foss skrev hovedrystende til Drachmann, at nu overvejede Har. Nielsen at afskaffe både rigsdag og industri¹⁰¹.

Der var en så stor forskel på Foss' og Har. Niensens udgangspunkt og arbejdsmåde, at deres ønsker med hensyn til »København« næppe var forenelige i længden. Har. Nielsen nærede selv en frygt i den retning og skrev, da han engang præciserede sin opfattelse over for Foss:

»Tilgiv, hvis en del af dette er overflødig, men tit har jeg en angst for, at vi, der kommer fra så forskellige erfaringsområder, ikke skal forstå hinanden rigtigt«¹⁰²).

100. Har. Nielsen til Foss 7. okt. 1920, Foss' arkiv, RA.

101. Foss til Drachmann 4. dec. 1920, kopi i Foss' arkiv, RA.

102. Har. Nielsen til Foss 13. jan. 1918, Foss' arkiv, RA.

Kilder og litteratur

I. Utrykt.

Sigurd Bergs arkiv, Rigsarkivet.

Povl Drachmanns arkiv, Erhvervsarkivet.

Alex. Foss' arkiv, Rigsarkivet.

Har. Nielsens arkiv, Det kgl. Bibliothek.

Chr. H. Olesens arkiv, Erhvervsarkivet.

H. Steins arkiv, mappe vedr. Dagbladet København, p.t. hos professor, dr. phil.

Niels Thomsen.

II. Trykt.

a. Aviser.

Frederiksborg Amtstidende.

København

Politiken

b. Fremstillinger.

Alex. Foss: *I krigsårene 1914-1919*. 1920.

Alex. Foss: *Memoirer fra 1. Verdenskrig*. 1972.

Jørgen Hatting: *Fra Piper til Christmas Møller*. 1966.

Asger Karstensen: *Et liv i politik*. 1940.

Asger Karstensen: *Et opgør*. 1921.

Johs. Krøier: *Harald Witzansky*. 1950.

Niels Thomsen: *Dagbladskonkurrencen 1870-1970*. 1-2. 1972.

Svend Thorsen: *Den danske dagspresse*. 1-2. 1947-1951.

T. Vogel-Jørgensen: *Spredte træk fra dagbladet København's redaktion 1910-1912*. Pressehistorisk Årbog 1966. 1966.

Jens Winther (red.): *Det frie slag*. 1967.

Jens Winther: *Anders Vigen - en dansk stor-journalist*. Pressehistorisk Årbog 1967. 1967.